

24. Постановление Европейского суда по правам человека от 27.02.1980 «Девеер против Бельгии» (Deweere v. Belgium) від (№ 6903/75). URL : [http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Deweere%20v.%20Belgium%20\[27%20Feb%201980\]%20\[EN\].pdf](http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Deweere%20v.%20Belgium%20[27%20Feb%201980]%20[EN].pdf).

25. Решения Европейского суда по правам человека по делу «Экле против Федеративной Республики Германии» от 15 июля 1982 г. URL : <http://www.echr.ru/documents/doc/2461443/2461443.htm>.

26. Рішення ЄСПЛ від 7 жовтня 1016 року у справі «Зосимов проти України» (Zosymov v. Ukraine), заява № 4322/06. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c94.

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.6.48>

МІРКОВЕЦЬ В.І.

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ АКТАХ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Метою статті є дослідження змісту деяких міжнародних документів та законодавства України, що стосуються визначення поняття права на свободу та особисту недоторканність. З'ясування його місця у загальній концепції прав людини, особливостей забезпечення під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, у статті досліджено положення, що стосуються права на свободу та особисту недоторканність у міжнародному та національному праві: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, рішення ЄСПЛ, Конституція України, КПК України, юридичні позиції Конституційного Суду України (щодо зв'язку права на свободу та особисту недоторканність з іншими правами, деяких аспектів тлумачення поняття «недоторканність», визначення свободи і особистої недоторканності як одного з визначальних та фундаментальних конституційних прав людини, випадків і умов обмеження права на свободу і особисту недоторканність, механізму забезпечення права на свободу і особисту недоторканність). Наголошено, що кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Зроблено висновок, що міжнародне і внутрішнє право в цілому розкривають сутність забезпечення права на свободу і особисту недоторканність. Системний аналіз міжнародних та національних документів щодо права на свободу і особисту недоторканність показав, що внутрішнє право переважно відповідає міжнародним документам у контексті позитивних зобов'язань держави щодо забезпечення такого права. Проте низка недоліків нормативної регламентації, а отже, і правозастосування, пов'язані як визначенням правомірних випадків обмеження такого права, так і регламентацією прав, що передбачені для його захисту. Тобто не у кожному випадку обмеження права на свободу й особисту недоторканність під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження визначено процесуальне право, необхідне для його охорони та/або захисту.

Ключові слова: право на свободу та особисту недоторканність, міжнародні правові акти, Кримінальний процесуальний кодекс України, Конституція України, Конституційний Суд України, законодавство.

The purpose of the article is to investigate the content of some international documents and legislation of Ukraine concerning the definition of the right to liberty and security of person. Finding out his place in the general concept of human rights, the peculiarities of securing criminal enforcement measures. Thus, the article explores the provisions regarding the right to liberty and security of person in international and national law: the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the ECtHR, the Constitution of Ukraine, the CPC Of Ukraine, the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine (concerning the connection between the right to liberty and personal inviolability with other rights, certain aspects of the interpretation of the concept of “inviolability”, the definition of liberty and personal inviolability as one of the defining and fundamental constitutional rights cases and conditions restricting the right to liberty and security of person, the mechanism of the right to liberty and security of person). It is emphasized that every arrested or detained person should be informed immediately of the reasons for arrest or detention, their rights are explained and given the opportunity to defend themselves personally and to use the legal assistance of a defense lawyer. It is concluded that international and domestic law as a whole reveal the essence of ensuring the right to liberty and security of person. A systematic analysis of international and national instruments on the right to liberty and security of person has shown that domestic law is largely in line with international instruments in the context of the State’s positive obligations to secure such a right. However, a number of shortcomings in the regulatory framework and, consequently, enforcement are related both to the determination of legitimate cases of restriction of such a right and to the regulation of the rights provided for its protection. That is, not in every case the restriction of the right to liberty and security of person in the application of measures of criminal proceedings determines the procedural law necessary for its protection and/or protection.

Key words: *right to liberty and security, international legal acts, Criminal Procedure Code of Ukraine, Constitution of Ukraine, Constitutional Court of Ukraine, legislation.*

Вступ. Однією з важливих умов реалізації євроінтеграційних прагнень України є усвідомлення, сприйняття і впровадження міжнародних стандартів прав людини до усіх сфер суспільних відносин, а насамперед тих, де можливе їх обмеження. До таких сфер належить кримінальне судочинство, реалізація завдань якого часто пов’язана із необхідністю застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Аналіз останніх наукових публікацій. Питання визначення права на свободу і особисту недоторканність у міжнародних документах та законодавстві України, а також його забезпечення під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження вивчали Ю.М. Грошевий, І.І. Гуткін, В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, О.М. Коровайко, О.П. Кучинська, О.Р. Михайленко, Л.Р. Наливайко, І.Л. Петрухін, М.А. Погорельський, П.М. Рабінович, В.М. Савицький, Т.М. Слінько, Ю.Ф. Скакун, К.В. Степаненко М.С. Строгович, В.Г. Уваров, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження змісту деяких міжнародних документів та законодавства України, що стосуються визначення поняття права на свободу та особисту недоторканність. З’ясування його місця у загальній концепції прав людини, особливостей забезпечення під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Результати дослідження. Поняття «міжнародні стандарти» увійшло до наукового та тематичного термінологічного інструментарію і вжитку для позначення наднаціональних норм і правил, що стосуються прав людини, серед яких чільне місце займає право на свободу і особисту недоторканність. Міжнародне та національне законодавство не містить визначення поняття «міжнародні стандарти», проте воно розкривається у наукових працях, присвячених відповідній тематиці.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов’язок держав – дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження. До основних міжнародно-правових актів, що встановлюють загальнолюдські стандарти прав і свобод особи та стосуються правового статусу людини і громадянина і з якими узгоджуються приписи Конституції і відповідних норматив-

них актів України, належать: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами (1950), Європейській соціальний стандарт (1961), Заключний акт Ради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав – учасниць Ради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989), Документ Копенгагенської наради – конференції з людського виміру НБСЄ (1990) [1].

В основу міжнародних правових стандартів з прав людини покладено такі загальновизна-ні принципи, як: верховенство права, справедливість, правова визначеність, повага суверенітету держави; рівноправність всіх людей та заборона дискримінації; пропорційність тощо. Значення наведених принципів полягає у тому, що вони є основою для розроблення і удосконалення прав-ових інститутів щодо прав людини та їх закріплення у національному законодавстві, а також є критерієм дотримання законності у діяльності держави-члена щодо сфери реалізації прав люди-ни. Якщо певне право людини не отримало конституційного закріплення з боку держави, воно визнається таким на основі міжнародних актів, оскільки пріоритет міжнародного права щодо внутрішньодержавного національного у сфері прав людини є загальновиznaczним принципом між-народного співтовариства [2, с. 22].

П.М. Рабінович поняття міжнародних стандартів визначає як закріплені у міжнародних актах і документах, текстально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжна-родних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, зде-більшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлені досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру [3, с. 24].

Міжнародні стандарти у сфері прав людини визначені у міжнародних та регіональних (на рівні ЄС) документах, до основних з них належать наступні.

Загальна декларація прав людини (Декларація), прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, є тим маяком, на який орієнтуються держави в їх прагненні глобальної стандартизації прав людини, зважаючи на особливості їх культур, оскільки, як би не відрізнялися ціннісні принципи різних цивілізацій, заперечення природних людських прав не може надавати авторитету таким лідерам. Декларацію слід розглядати як універсальний каталог прав і свобод людини, який повинен постійно розширюватися і доповнюватися і який не підлягає обмеженню [4, с. 48].

Декларація містить пов'язані норми, що стосуються права людини на свободу та особисту недоторканність:

Стаття 3 Загальної декларації прав людини передбачає, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність; у статті 5 передбачено, що ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання; стаття 9: ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання [5].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1966 року, у ст. 9 «Право кожного на свободу та особисту недоторканність» передбачає:

1. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути полишено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, яку встановлено законом.

2. Кожному заарештованому повідомляються під час арешту причини його арешту, і в терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення.

3. Кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення може ставитись у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії і, в разі необхідності, явки для виконання вироку.

4. Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи тримання під вартою, належить право на розгляд його справи у суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності його затримання і розпорядитися про його звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили [6].

Під терміном «арешт (затримання)» тут розуміється будь-яке фізичне затримання особи, з якого починається позбавлення волі, а під терміном «утримання під вартою» розуміється позбавлення волі з моменту первинного фізичного затримання і аж до звільнення. Арешт за змістом статті 9 не обов'язково передбачає офіційний арешт, як він визначається відповідно до внутрішнього законодавства. Коли людина вже знаходиться в ув'язненні, призначається захід у вигляді додаткового позбавлення волі, наприклад, приміщення під варту в зв'язку з будь-яким іншим кримінальним звинуваченням, початок такого позбавлення волі також є арештом.

Пакт не містить переліку допустимих підстав для позбавлення волі. У статті 9 прямо зазначається, що окремі особи можуть затримуватися у кримінальних звинуваченнях, а стаття 11 прямо забороняє позбавлення волі на підставі неспроможності виконати договірне зобов'язання. Інші режими позбавлення волі також повинні бути прописані в законі і підкріплюватися процедурами, що дозволяють уникнути довільного утримання під вартою. Підстави і процедури, визначені законом, не повинні підривати право на особисту свободу. Режим не повинен розмивати кордони системи кримінального правосуддя, передбачаючи заходи, еквівалентні кримінальному покаранню, за відсутності прийнятних гарантій захисту. Незважаючи на те, що умови утримання в ув'язненні розглядаються в першу чергу в статтях 7 і 10, такий зміст може бути довільним, якщо поводження із затриманими не відповідає тій меті, яка вказана як підстава для взяття під варту. Призначення надзвичайно суворого покарання у вигляді тюремного ув'язнення за неповагу до суду без достатніх роз'яснень і без незалежних процедурних гарантій є довільним [7].

Ці положення деталізовано у Зводі принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі, який був затверджений резолюцією ГА ООН 43/173 від 9 грудня 1988 р.

Європейські міжнародно-правові стандарти прав людини, що представляють собою регіональні норми, становлять разом з існуючими універсальними нормами в сфері прав людини загальну систему норм. Термін «європейські стандарти прав і свобод» включає в себе сформульовані в міжнародних актах, ратифікованих країнами – членами Ради Європи та інших європейських організацій, вимоги до мінімального рівня реалізації прав і свобод людини у внутрішньодержавній правозастосовчій практиці, що забезпечується міждержавним контрольним механізмом. У зміст поняття «європейські стандарти прав людини» включають положення Конвенції про захист прав людини і основних свобод (як основного документа, що закріплює перелік таких прав і свобод, узгодженого між більшістю європейських країн), а також акти Європейського суду з прав людини, що розкривають зміст і основні гарантії реалізації цих стандартів. Регіональний характер таких стандартів обґрунтовується вченими тією обставиною, що в нормах Конвенції відбивається погляд на права людини, орієнтований виятково на західні культури, історичні традиції, політичні погляди і ідеологію, сформульовані основні правові принципи розвитку сучасної європейської цивілізації, розуміння прав і свобод [4, с. 58].

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у статті 5 передбачено: кожен має право на свободу та особисту недоторканність, нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом: а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою доставлення її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою доставлення його до компетентного органу; е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг; f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції. Поряд із тим свобода та особиста недоторканність передбачає право: 1) негайно бути поінформованим зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинування, висунуте проти нього; 2) негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу; 3) на забезпечення розгляду справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження, причому таке звільнення може

бути зумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання; 4) ініціювати провадження, в процесі якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним; 5) на відшкодування шкоди, завданої арештом або затриманням, здійсненим у супереччю положенням ст. 5 Конвенції [8].

Щодо застосування статті 5 ЄКПЛ, то у рішеннях ЄСПЛ сформульовано такі позиції:

1. Проголошуючи «право на свободу», стаття 5 передбачає фізичну свободу людини; її мета полягає в забезпеченні того, щоб жодна особа не могла бути свавільно позбавлена свободи. Вона не пов'язана зі звичайними обмеженнями свободи пересування, які регулюються статтею 2 Протоколу No 4 (Creangă проти Румунії [ВП] 1, § 92; Engel і Інші проти Нідерландів, § 58).

2. Різниця між обмеженням свободи пересування, котре є достатньо серйозним для того, щоб кваліфікуватись як позбавлення свободи згідно зі статтею 5 § 1, та звичайними обмеженнями свободи пересування, які регламентовані статтею 2 Протоколу No 4, полягає у ступені або інтенсивності прояву, а не в характері або сутності (Guzzardi проти Італії, § 93; Rantsev проти Росії і Кіпру, § 314; Stanev проти Болгарії [ВП], § 115).

3. Позбавлення свободи не обмежується класичним випадком тримання під вартою після арешту або засудження, а може мати багато інших форм (Guzzardi проти Італії, § 95).

6. Зобов'язання брати до уваги «різновид» і «спосіб імплементації» згаданого заходу дозволяє Суду враховувати особливий контекст і обставини, притаманні іншим обмеженням, ніж класичне ув'язнення в тюремній камері. Важливим фактором, який слід брати до уваги, є контекст, в якому цей захід застосовується, оскільки в сучасному суспільстві нерідко трапляються ситуації, коли громадськість може бути покликана змиритись з обмеженнями свободи пересування або особистої свободи задля загального блага (Nada проти Швейцарії [ВП], § 226; Austin і Інші проти Сполученого Королівства [ВП], § 59). ...

8. До відповідних об'єктивних факторів, які мають братись до уваги, належать: можливість залишити зону обмеження, рівень нагляду та контролю за переміщенням особи, ступінь ізоляції і наявність соціальних контактів (див., наприклад, Guzzardi проти Італії, § 95; Н.М. проти Швейцарії, § 45; Н.Л. проти Сполученого Королівства, § 91; Storck проти Німеччини, § 73).

Позитивні зобов'язання щодо позбавлення свободи:

15. Перше речення статті 5 § 1 вимагає від держави не лише утримуватись від активного втручання у згадані права, але й вживати необхідних заходів, спрямованих на забезпечення захисту від незаконного втручання у такі права для кожної особи під її юрисдикцією (El-Masri проти Колишньої Югославської Республіки Македонія [ВП], § 239).

18. Отже, держава зобов'язана вживати заходів, що забезпечують ефективний захист уразливих осіб, у тому числі робити розумні кроки для запобігання позбавленню свободи, про яке влада знала або повинна була знати (Storck проти Німеччини, § 102).

16. Відповідальність держави має місце у разі її мовчазної згоди на втрату людиною свободи з вини приватних осіб чи у разі неспроможності врегулювати ситуацію (Riera Blume і Інші проти Іспанії; Rantsev проти Кіпру і Росії, §§ 319-321; Medova проти Росії, §§ 123-125) [9, с. 5, 6, 8].

Поняття особистої недоторканості у рішеннях ЄСПЛ тлумачиться у низці рішень. У справі Altun v Turkey (2004) Суд чітко висловив думку про те, що поняття особистої недоторканості, згідно зі статтею 5, не можна тлумачити відокремлено (тобто окремо) від права на свободу. Суд зазначив, що стаття 5 головним чином стосується захисту від довільного позбавлення волі. Заявник у справі Altun стверджував, що він був змушений покинути свій будинок і село в порушення права користуватися свободою і особистою недоторканістю. Суд визнав, що особисті обставини заявника, викликані втратою будинку, не підпадають під поняття «особистої недоторканості» згідно зі статтею 5. Стосовно інших справ Суд висловив думку, що поняття «особистої недоторканості» може бути прирівняне до зобов'язання запобігання довільного позбавлення волі (Bozano v France (1986 p.) і Ocalan v Turkey (2005 p.) [10, с. 2]).

М.Є. Короткевич та П.В. Пушкар зазначають, що нормативна база, включаючи Конституцію, КПК, Конвенцію та судову практику ЄСПЛ, є більш ніж достатньою для належного обґрунтування рішень про тримання під вартою або застосування будь-яких інших (не виняткових, як тримання під вартою) заходів процесуального примусу [11, с. 45].

Перелік наведених міжнародних документів не можна вважати вичерпним, до нього також належать інші: Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ратифікована Указом Президії ВР № 3484-XI (3484-11) від 26 січня 1987 р., Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню або арешту в будь-якій формі, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня

1988 р., Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або таких, що принижують гідність, поведженню чи покаранню 1987 р. та інше.

Захист прав людини є одним з головних завдань міжнародної спільноти. Тому в цій галузі існує близько 300 декларацій, конвенцій, хартій, у різний час створених і визначених світовим співтовариством [12, с. 63].

В національному праві систему норм, що забезпечують право на свободу і особисту недоторканність під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, становлять положення Конституції України та КПК України.

Стаття 29 Конституції України передбачає право кожної людини на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого [13].

Ця гарантія та її нормативне формулювання відповідає міжнародним документам, про які йшлося вище. Отже, Україна визнає та забезпечує реалізацію цього права. Зі структури Основного Закону убачається, що право на свободу і особисту недоторканність є складником конституційного статусу людини і громадянина, належить до особистих прав і свобод.

У КПК України у ст. 12. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність передбачено:

1. Під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом.

2. Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою.

3. Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому цим Кодексом.

4. Кожен, хто понад строк, передбачений цим Кодексом, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений.

5. Затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб під час кримінального провадження, здійснене за відсутності підстав або з порушенням порядку, передбаченого цим Кодексом, тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Незважаючи на текстуальну узгодженість цитованих норм, правники вірно зауважують, що частково, обмежене тлумачення обсягу права на свободу, що гарантоване статтею 29 Конституції, є наслідком нерозуміння універсального характеру конституційних гарантій, їх безпосередньої застосовності незалежно від наявності чи відсутності спеціалізованого законодавства і, як наслідок, автономного значення будь-яких термінів, вжитих в тексті Конституції.

Стаття 29 Конституції стверджує право на свободу як таке, що належить «кожному». Це дає підстави вважати, що гарантії цієї статті поширюються на будь-які випадки позбавлення свободи, незалежно від того, як це позбавлення свободи класифікується законодавством чи практикою.

Не менш важливо, що стаття 29 Конституції створює конституційні, тобто найвищі за правовим авторитетом і значенням, гарантії, забезпечуючи право на свободу «кожному». Якщо визнати, що конституційні гарантії статті 29 мають лише обмежену сферу застосування, наприклад, стосуються лише підозрюваних правопорушників, то слід визнати, що Конституція не мала наміру забезпечити право на свободу «кожного», хто не є підозрюваним правопорушником, надійними гарантіями, такими як обов'язковий судовий контроль, право на періодичний перегляд судом, право на повідомлення третіх осіб про факт затримання тощо. Таке обмежене тлумачення очевидно суперечило б наміру, очевидно закладеному в статті 29 Конституції, – створити гарантії свободи «кожного», а не тільки «кожного підозрюваного правопорушника». Звуження гарантії статті 29 Конституції лише до забезпечення прав «підозрюваного правопорушника» суперечитиме і статті 3 Конституції, яка передбачає обов'язок забезпечити «права і свободи людини» [14].

Звернення до юридичних позицій Конституційного Суду України (КСУ) показало, що предметом розгляду КСУ були різні питання забезпечення права на свободу і особисту недоторканність, більшість з яких пов'язана з реалізацією норм кримінального процесуального закону, зокрема застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження. Рішення КСУ не тільки дають відповідь на питання про відповідність того чи іншого нормативного положення (акту) Конституції України у контексті згаданого права, а й розкривають окремі питання змісту та зв'язку права на свободу і особисту недоторканність з іншими правами людини, що сприяє його всебічному розумінню, а отже, і у сфері його застосування.

Так, у рішеннях КСУ сформульовано правові позиції щодо:

- зв'язку права на свободу і особисту недоторканність з іншими правами: презумпції невинуватості, верховенства права («Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо») (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положенням статті 150 Кримінально-процесуального кодексу України стосовно тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) від 8 липня 2003 року № 14-рп/2003;

- роз'яснення змісту поняття «недоторканність» для особи, яка здійснює повноваження Президента України, де КСУ виокремлює і розмежовує два різні конституційні інститути: «право недоторканості людини» і «право недоторканості Президента України» (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) від 10 грудня 2003 року № 19-рп/2003;

- визначення свободи і особистої недоторканості як одного з визначальних та фундаментальних конституційних прав людини (абзац шостий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремим положенням статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011); серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації. Право на свободу є невіддільним та невідчужуваним конституційним правом людини і передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися територією держави, обирати місце проживання тощо. Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України (абзац другий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положенням третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016);

- випадків і умов обмеження права на свободу і особисту недоторканність: право на свободу і особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах

та в порядку, які чітко визначені в законі (абзац шостий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011); обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина (речення друге абзацу четвертого пункту 2.1 мотивувальної частини Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017); право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, визначених законами України. Обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина та винятково на підставі вмотивованого рішення суду ((абзац тринадцятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017);

– щодо механізму забезпечення права на свободу і особисту недоторканність: право на свободу та особисту недоторканність, як і будь-яке інше право, потребує захисту від свавільного обмеження, для чого вимагається періодичний судовий контроль за обмеженням чи позбавленням свободи та особистої недоторканності, що має здійснюватися у визначені законом часові інтервали; обґрунтованість застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, зокрема домашнього арешту та тримання під вартою, має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично об'єктивним та неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків, за яких вказані запобіжні заходи застосовуються, у тому числі під час закінчення досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути (Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положенню третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017) [15].

Таким чином, КСУ сформулював низку позицій, які мають безпосередній стосунок до тлумачення змісту права на свободу і особисту недоторканність та його нормативного регулювання, випадків і умов правомірного обмеження під час застосування заходів процесуального примусу.

Висновки. Отже, міжнародне і внутрішнє право в цілому розкривають сутність забезпечення права на свободу і особисту недоторканність. Системний аналіз міжнародних та національних документів щодо права на свободу і особисту недоторканність показав, що внутрішнє право переважно відповідає міжнародним документам у контексті позитивних зобов'язань держави щодо забезпечення такого права. Проте низка недоліків нормативної регламентації, а отже, і правозастосування, пов'язані як визначенням правомірних випадків обмеження такого права, так і регламентацією прав, що передбачені для його захисту. Тобто не у кожному випадку обмеження права на свободу і особисту недоторканність під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження визначено процесуальне право, необхідне для його охорони та/або захисту. Крім того, переважає вузьке тлумачення, а отже, і реалізація права на свободу і особисту недоторканність лише щодо застосування запобіжних заходів.

Список використаних джерел:

1. Слінько Т.М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf.
2. Уваров В.Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 416 с.
3. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. N 1 (84). С. 19–29.

4. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. Посібник. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.
5. Загальна декларація прав людини. 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
6. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
7. Организация Объединенных Наций. Комитет по правам человека. Замечание общего порядка № 35 Статья 9 (Свобода и личная неприкосновенность). Distr.:16 December 2014.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
9. Довідник із застосування статті 5 – право на свободу та особисту недоторканність. Рада Європи. Європейський Суд з прав людини. 2014. 46 с.
10. Право на свободу и личную неприкосновенность в рамках Европейской конвенции о защите прав человека (статья 5): INTERIGHTS руководство для юристов. Текущее издание по состоянию на сентябрь 2007 г. 100 с.
11. Короткевич М.С., Пушкар П.В. Зміст обов'язку суду забезпечити дотримання права на свободу та особисту недоторканність у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Верховного Суду України*. № 8 (180). 2015. С. 36–48.
12. Мутусханов А.А. Європейські стандарти прав людини у правовій системі України. *Трипільська цивілізація*. 2012. № 8. С. 63–67.
13. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
14. Письмові коментарі Української Гельсінської спілки з прав людини з питань права (amicus curie). URL: <https://helsinki.org.ua/articles/pysmovi-komentari-ukrajinskoji-helsinki-koi-spilky-z-prav-lyudyny-z-pytan-prava-amicus-curie/>.
15. Право на свободу і особисту недоторканність. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/422-pravo-na-svobodu-ta-osobystu-nedotorkannist>.

УДК 343.8:343.71

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.6.49>

СЕМЕНИШИН М.О.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

У сучасному світі торгівля людьми є одним із найбільш брутальних і масових порушень прав і свобод людини. Глобалізація у світовому масштабі, зростаюча взаємозалежність і взаємопов'язаність держав, нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих регіонів світу спричинили небачене поширення наприкінці ХХ ст. такого ганебного й антигуманного явища як торгівля людьми. Основними країнами, які отримують «живий товар» з України, стали держави Західної Європи (ФРН, Італія, Іспанія, Бельгія), а також Туреччина, Греція, Ізраїль, США, Об'єднані Арабські Емірати. Останніми роками неухильно зростає потік громадян України, які різними шляхами виїжджають до Австралії. Чоловіків експлуатують як будівельників, шахтарів; жінок – як домогосподарок, швачок, посудомийок. Крім звичайної експлуатації, жінкам загрожує й сексуальна експлуатація, що приносить найбільші прибутки у сфері торгівлі людьми.

У статті проведено комплексне дослідження особливостей торгівлі людьми як глобальної проблеми сучасності, її взаємозв'язків з іншими глобальними проблемами; конкретизовано місце торгівлі людьми в системі глобальних проблем